

Нові перспективи розвитку національних мов

ВЕЛИКИЙ ЖОВТЕНЬ, визволивши народи колишньої царської Росії від соціального та національного гніту, відкрив нову еру вільного соціалістичного розвитку національних культур, поклав початок небаченому бурхливому розвитку національних мов.

Якщо раніше царизм пригнічував мови так званих “національних меншостей”, забороняв твори національних авторів, то соціалістична революція, скинувши ярмо гноблення з плечей мільйонів, повернула їм національні скарби. Пролетарська революція підняла на небачену височінь безсмертні твори Тараса Шевченка й Івана Франка, Лесі Українки й Михайла Коцюбинського, Янки Купали й Давида Гурамішвілі. Лише після революції на повну силу залунав їх голос. Жовтень повернув в усій багатогранності й багатстві російському народові й іншим народам Радянського Союзу Пушкіна і Гоголя, Некрасова і Чехова — всіх тих, хто гострим словом картав царське самодержавство.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції трудящі різних народів дістали змогу по-справжньому вивчати і творити свої власні національні скарби, знайомитися із здобутками культур інших народів. Змінився і характер художньої літератури. “Щастя радянської літератури в тому, — говорив на XXI з’їзді КПРС поет О. Твардовський, — що головна ідейна і організуюча сила нашого суспільства — Комуністична партія — вчить і закликає її відображати живе життя, всю правду і закономірність явищ її, які приносяться небаченою за розмахом трудовою свідомою діяльністю людей соціалізму. Вона привертає нас, письменників, до життя, вчить бачити його нові чудові риси там, на найвирішальніших ділянках, де добувають руду, варять сталь, вирощують хліб і худобу, споруджують корпуси заводів і житлових будинків”.

Основним “будівельним” матеріалом в руках письменників, які створюють образи наших сучасників, є національна мова. Твори радянських письменників не тільки виховують у наших людей високе почуття патріотизму, а й вчать любити рідну мову, користуватися її невичерпним багатством. Радянські письменники в галузі мови продовжують справу класиків, справу шліфування літературної мови — національного надбання кожного народу.

Рівноправність націй, що входять до великої сім'ї радянських народів, а отже, і національних мов, гарантується основним законом нашої держави — Конституцією СРСР.

У нашій багатомовній країні ліквідовані національні державні перегородки, всі народи союзних і автономних республік об'єднані загальними життєвими інтересами в єдину братню сім'ю і разом ідуть до спільної мети — комунізму.

В епоху розгорнутого будівництва комунізму відбуватиметься дальший розвиток національної формою, соціалістичної змістом культури радянських народів.

Зараз на земній кулі існує вже не одна соціалістична країна, а могутній табір соціалістичних країн, об'єднаних спільною метою, спільними завданнями. Питання про те, хто переможе: капіталізм чи комунізм, — остаточно вирішене на користь комунізму. Марксизм-ленінізм вчить, що з повною перемогою і утвердженням комунізму на всій землі поступово відмиратимуть національні відмінності, і людство зіллється в єдину націю.

Однак процес цей проходить поступово. “Подібно до того, — говорить В. І. Ленін, — як людство може прийти до знищення класів лише через перехідний період диктатури пригнобленого класу, подібно до цього і до неминучого злиття націй людство може прийти лише через перехідний період повного визволення всіх пригноблених націй, тобто їх свободи відокремлення”.

Кожна нація та народність прагне до якнайповнішого розкриття своїх духовних багатств, водночас збагачуючи цим невичерпну скарбницю всієї соціалістичної культури. Кращі національні здобутки по праву стають надбанням усього людства.

Ми, українці, пишаємося з того, що ім'я великого Кобзаря Тараса Шевченка по праву стоїть у першому ряду імен геніїв світової культури. Його читають мільйони людей на всіх материках земної кулі саме тому, що його поезія передавала найзаповітніші думи й почуття народу України, розкривала душу народу. Ми горді з того, що ювілей Івана Франка відзначало все прогресивне людство, шануючи в його особі геніального представника народу, який протягом століть “був запертий в льох”, а тепер іде в перших рядах загону соціалістичних націй.

А як незрівнянно розквітла українська соціалістична культура. Твори О. Корнійчука, П. Тичини, М. Рильського, А. Головка, М. Бажана, В. Сосюри, О. Гончара, М. Стельмаха поширилися далеко за межами України.

Це справжня гордість українського народу, одне із свідчень високого розвитку його культури.

Запорукою нового розквіту нашої багатонаціональної культури є даліше збагачення і розвиток усіх національних мов. Мовне виховання трудящих і надалі залишатиметься невід'ємною частиною комуністичного виховання.

Воно здійснюється через школу, пресу, театр, кіно, радіо, телебачення і, найповніше, через художню літературу. В свою чергу, художня література розвиватиметься тим успішніше, чим краще буде поставлена справа мовного виховання трудящих, а, отже, і нового покоління письменників. Семирічний план — план розгорнутого будівництва комунізму в нашій країні — відкриває нові перспективи для розвитку національних мов.

Звичайно, чим вища культура народу, чим більше він висуває із свого середовища письменників, артистів, журналістів та інших майстрів слова, тим активніше відбуватиметься шліфування всіх жанрів його літературної мови. Чим більше видаватиметься книжок рідною мовою, чим частіше звучатиме рідне слово з екранів кінотеатрів, чим гучніше лунатимуть в ефірі народні пісні, тим кращою, багатшою ставатиме національна мова.

1||2

Враховуючи це, партія передбачає до кінця семирічки значно збільшити тиражі книжок, газет і журналів у кожній радянській республіці, розширити телевізійну мережу, довести випуск кінокартин по Союзу до 204 на рік. Звичайно, все це сприятиме дальшому збагаченню національних літературних мов, прискоренню процесу нівелювання місцевих діалектів.

Почесні і відповідальні завдання у справі розвитку національних літературних мов у найближчі роки стоять перед всіма діячами культури і, насамперед, перед письменниками, мовознавцями, радянською школою.

Творчість радянських письменників стала важливим знаряддям виховання трудящих в комуністичному дусі. І чим повніше розвиватиметься соціалістична культура у всіх її національних різновидах, чим активніше втручатиметься література в життя народу, тим ближчим буде наше комуністичне завтра.

Завданням мовознавців є глибоке вивчення кожної національної мови з метою встановлення конкретних законів їх розвитку, шляхів їх збагачення та вдосконалення. Вивчення сучасного стану мови повинне відбуватися у нерозривному зв'язку з її історією. Мова, як і кожне явище, мусить розглядатися в процесі її руху, розвитку, збагачення. Треба боротися з шкідливими теоріями, в яких є намагання підходити до мови як до

чогось замкнутого, ізольованого, боротися із спробами перетворити мову в щось зашкарубле й незмінне, розглядом її поза живими зв'язками і взаємовпливами.

Старанне вивчення законів розвитку мов сприятиме їх дальшій нормалізації. Слід покінчити з усяким спрощенням, збідненням літературної мови, підміною живого слова блідими канцелярсько-літературними штампами. Невичерпні багатства мови народу дають змогу постійно збагачувати арсенал художніх образів, вилучати з ужитку віджилі, перетворені в заяложені й позбавлені змісту красивості.

При цьому не можна забувати того, що при нормалізації літературної мови неприпустимий суб'єктивізм, особисті уподобання й смаки окремих осіб.

Зокрема, в практиці щоденної праці над шліфуванням української мови нерідко можна зустрітися з проявами подібного суб'єктивізму. Дехто намагається звести все багатство української мови до далеко не повного лексикону, зафіксованого в існуючих двомовних словниках. Цим вони оголошують поза законом тисячі прекрасних народних слів і виразів, які точно, надзвичайно влучно і виразно відбивають зміст втіленого в них поняття.

Прикладів, на жаль, можна було б навести чимало. Згадаймо хоча б один з них. В грудні минулого року «Літературна газета» опублікувала відкритий лист письменника Івана Виргана до редактора журналу «Україна». Автор листа з обуренням розповідає, як «опрацювала» редакція його оповідання «Василина». Рукою обмеженого пуриста були вилучені з твору не тільки такі говіркові слова, як «метка», «поназнавати», а й загальнолітературні слова й вирази типу «стривай лишень», «погомоніти», «попромінювати», «глей» та ін. Такі ж емоційно забарвлені слова й вирази, як «чигати», «на дощ клалося», «шитися», «вигарніти», байдужий нівелятор замінив середньолітературними штампами: «чекати», «на дощ», «бігти», «покрасивішати»...

Навпаки, є окремі люди, які намагаються звести українську мову на нижчий щабель, заперечуючи наявність у ній нових численних слів, широко вживаних народом, нових форм, які приходять на зміну старим. На їх погляд, багатство української мови лише в тому, що нам залишили класики, а всі новотвори то, мовляв, щось наносне, чуже, зайве.

Обидві думки абсолютно хибні і можуть привести лише до збіднення національної мови.

Треба боротися за повне використання багатючих скарбів національної мови, залишених нам попередніми поколіннями та відшліфованих майстрами художнього образу, і разом з тим сміливо вводити в літературну мову нові слова й вирази, що постійно виникають в мовній практиці народу. Тільки тоді національна мова гратиме всіма барвами думки й почуття.

Великі завдання в галузі мовної освіти стоять перед нашою середньою і вищою школою. Необхідно виховувати у кожного громадянина нашої Вітчизни високий рівень чуття краси рідної мови, навчити його вільно користуватися її неосяжними скарбами. Адже й досі трапляються такі випадки, що той чи інший фахівець виявляється безпорадним, коли його просять поділитися своїми думками в пресі, виступити по радію, по телебаченню. Завданням усіх працівників культурного фронту — і передусім нашої школи — є активне втручання в практику щоденного користування мовою, боротьба проти словесного мотлоху, який заважає точному, яскравому вираженню думки.

* * *

ПОБУДОВА соціалізму в нашій країні, визволення народів від соціального і національного гніту докорінно змінили їх ставлення до російської мови. Російська мова у межах нашої країни давно вже стала мовою міжнаціонального єднання, могутнім засобом дальшого піднесення культури російського народу і одночасно — незамінимим засобом міжнаціонального спілкування. Активно виконуючи цю роль, російська мова збагачує інші національні мови і збагачується сама.

Завдяки благодотворному впливові російської мови за радянський час створили свою літературну мову 48 раніше безписемних національностей Радянського Союзу.

Надзвичайно важливу роль відігравала і відіграє російська мова в справі витворення і поповнення термінології літературних мов народів нашої Батьківщини, особливо зараз — в час небаченого піднесення науки і розвитку промисловості. Всесоюзна конференція з питань розвитку термінології, яка нещодавно відбулася в Москві, правильно відзначила, що надалі в галузі поповнення лексиконів національних мов новими термінами слід дотримувати принципу мінімальних розходжень.

Говорячи про міжнаціональне значення російської мови, треба зауважити, що поняття мови міжнаціонального спілкування потрібно відрізнити від поняття зональної мови як першої стадії злиття мов земної кулі в одну мову людства.

По-перше, мова міжнаціонального спілкування є разом з тим і насамперед мовою певної нації. О. О. Потебня свого часу слушно відзначив, що сучасна російська літературна мова зберігає свою єдність саме тому, що вона є органом нації. Навпаки, зональна мова повинна стати рідною і єдиною мовою певного людського колективу, в який об'єднається ряд націй.

По-друге, зональні мови виникатимуть після повної перемоги комунізму у всесвітньому масштабі, коли зникнуть всі і всілякі перегородки між всіма націями, а потреби економічного розвитку визначать нові центри, навколо яких групуватимуться великі людські колективи.

Отже, необхідною передумовою злиття мов і створення зональних, а пізніше — єдиної мови людства є повна перемога комунізму, природна і закономірна ліквідація національних перегородок і, як остаточний результат, — злиття націй. Але поки настане цей час, всі нації, що населяють земну кулю, пройдуть шлях соціалістичного розвитку, який забезпечить повну можливість якнайбільшого розвитку національних культур, національних мов, що стануть основою зональних мов світу.

* * *

ОТЖЕ, розвиток культури соціалістичних націй (і, насамперед, першоелемента національної форми — національної мови) — є одним з найважливіших завдань, які стоять перед працівниками культурного фронту в період розгорнутого будівництва комунізму в нашій країні. Він полягає в дальшому збагаченні літературних мов соціалістичних націй, невіддільному від загального збагачення духовного життя наших народів, у дедалі дійовішому пропагуванні норм літературних мов для найповнішого оволодіння ними всіма трудящими нашої країни, у пропагуванні глибокого знання російської мови як засобу міжнаціонального єднання. Завдання працівників культури — допомагати партії у вихованні трудящих в комуністичному дусі, в дусі радянського патріотизму і священного почуття дружби народів нашого великого Радянського Союзу.

Літературна газета. — 1959. — № 60 (1573). — 28 липня. — С. 1–2.